

Norman Lebrecht

DE CE
BEETHOVEN
UN FENOMEN ÎN 100 DE PIESE

traducere din limba engleză de
SIMINA BĂLĂȘOIU

CUPRINS

Prolog	11
Introducere	19
SEMNĂTURA LUI BEETHOVEN.....	23
1. Deloc patetic	25
2. Liniște, vă rog!.....	29
3. În josul aleii.....	36
4. Bon-Bonn.....	38
5. Third Man	42
6. Urăsc muzica	47
7. Uite aici, profesore!.....	49
8. Patru ori șase	51
9. Ai grijă la stufărică!.....	53
10. Nebunul sfânt.....	56
11. Chemarea Berlinului	61
12. Preaiubit de Dumnezeu	63
13. Capodopere	65
14. Cu cipsuri.....	67
15. Coșul cu nimicuri.....	72
16. Slava.....	74
17. Grasul	77
18. Faceți cunoștință cu fabricantul.....	79
19. Ochi irlandezi	83

20. Simplu, nu?	88
21. Curățată	90
22. Ciclistul.....	91
23. Cronică târzie	98
24. Șaptele magic.....	100
25. La naiba cu editorii!.....	102
BEETHOVEN ÎNDRĂGOSTIT.....	107
26. Sunt al tău sau al surorii tale.....	109
27. Te iubesc.....	116
28. Un evreu îndrăgostit	119
29. Cântece de fața B.....	122
30. În ambele sensuri.....	123
31. Păpușa chinezească	127
32. Porțelanuri sparte	137
33. Vita brevis	140
34. Care-i primul?	142
35. Steaua căzută.....	144
36. Cum se cântă	145
37. Mâncați ca Beethoven!	147
38. Ratare mai zdravănă	150
39. Stârnește-mă!	152
BEETHOVEN INSPIRAT	155
40. Nu e erou.....	157
41. Furată.....	163
42. La polul opus.....	165
43. Mîntea sau inima	168
44. Piața Roșie.....	170
45. Interpretare autentică.....	174
46. Triluri de păsări.....	179
47. Post corn.....	179
48. Foi goale	181
49. Unicul	184
50. Ciupituri.....	193
51. Note negre.....	194

52. Rode în față.....	205
53. Ars longa	207
54. Momentul comic	208
55. Fleacuri.....	211
56. Scor de crichet	212
57. Harpa.....	215
58. Mortali	216
59. Tic-tac	218
BEETHOVEN ZIDIT.....	221
60. Nu aud.....	223
61. Primăvara.....	231
62. Doi la puterea a cincea.....	234
63. Mult prea ușor?.....	235
64. Fantomatic	237
65. Fiul cel mic.....	239
66. Să-i dăm Cezarului.....	241
67. Dumnezeu știe.....	242
68. Ah, bărbați!	244
69. Concertul dirijorului.....	249
70. Semnul V.....	250
71. Dur	259
72. Accident de trăsură.....	261
73. Floarea lui Dumnezeu.....	262
74. Iadul pe pământ	264
75. Cea mai frumoasă oră a Lolei	274
76. Apostolul.....	276
77. Uite, o mână!.....	279
78. Rahat turcesc	282
79. Topul celor mai populare piese	283
80. Ascultare entuziastă și concentrată	292
BEETHOVEN ARE PROBLEME.....	299
81. Îl pierde	301
82. Căci pământ ești și în pământ te vei întoarce	306
83. Sally in Our Alley.....	309

84. Un prieten la greu.....	312
85. Defecte	314
86. Prețurile caselor	317
BEETHOVEN INSPIRAT	319
87. Ca o fecioară	321
88. Epavă	324
89. Simetric.....	327
90. Ultima vera	330
91. Schubert îl duce mai departe	337
92. Bile mici.....	339
93. Gelato con gelignite.....	342
94. Relativitate	347
95. Muzică dată tare.....	351
96. Corul exploziv	356
97. Stilul baroc	370
98. Diabolic	372
99. Sfârșitul?.....	375
100. Totul fiindu-i egal	377
De ce Beethoven.....	383
Bibliografie.....	392
Mulțumiri.....	394
Indice de nume.....	397

PROLOG

L-am întâlnit pentru prima dată pe Till Janczukowicz într-o după-amiază de vară în anii '90, la un festival bucolic din Schleswig-Holstein. Participam la premiera mondială a unui cvartet de coarde atonal într-un grajd, în mijlocul zgomotului vacilor strămutate în ploaia mărunță. Strecurându-se între un scârțâit și un muget, tânărul cu fața rotundă mi-a împărtășit ideea lui de a face disponibile toate înregistrările clasice reunite într-o singură sursă. „Casele de discuri nu vor fi niciodată de acord cu asta“, am spus ridicând din umeri.

Un sfert de secol mai târziu, l-am întâlnit din nou pe Till la o cină într-un restaurant din Kensington. Tocmai strânsese zece milioane de dolari și încărcă întreaga muzică clasică înregistrată, de la Caruso la Yuja Wang, pe site-ul propriu. Till își văzuse visul cu ochii. Acum își dorea să colaboreze cu site-ul meu de știri despre muzica clasică, slippedisc.com. A început să mă tragă de limbă pentru idei.

- Beethoven, i-am spus eu.
- De ce?
- Celebrăm în curând 250 de ani de la nașterea lui.

- Și la ce te gândești?
- La un ghid al operelor complete, am improvizat.
- Câte opere?
- 250.
- Înregistrări?
- În jur de 15 000.
- Cât de des?
- Zilnic.
- Când putem începe? a spus Till.

În autobuzul spre casă, soția mea mi-a reamintit că aveam deja stabilite două turnee de promovare a unei cărți, că eram la jumătatea drumului cu un nou roman și că lucram deja unsprezece ore pe zi.

- Cum o să reușești să le duci pe toate?
- Îmi stabilesc prioritățile.
- Nu te pricepi la asta, a obiectat ea.
- O să mă ajuți tu.

Am estimat că îmi va lua patru ani, fără să fac nimic altceva, ca să ascult 15 000 de înregistrări cu Beethoven. Asta ar însemna că volumul ar putea să apară la următoarea aniversare a lui Beethoven, în 2027, ceea ce părea un termen foarte îndepărtat. Gândindu-mă mai bine totuși, chiar era nevoie să ascult fiecare disc în parte? Cum sunt un devorator în materie de discuri, știu pe dinafară catalogul așa cum Demetrius cunoștea biblioteca de la Alexandria, iar Elias Canetti, rafturile de cărți din *Auto-da-Fé*. Multe dintre elemente sunt duplicate sau banalități. Prin eliminarea excentricităților, reeditărilor și nereușitelor, aș putea ajusta înregistrările cu Beethoven la o mie de piese. Acest lucru începea să pară aproape realizabil. Chiar distractiv.

Toată munca de cercetare era făcută, nu mai era nevoie să călătoresc. Lumea lui Beethoven era mică cât o cutie de chibrituri. A trăit în Bonn și Viena și nu a văzut niciodată

marea. Își petrecea vacanța de vară într-o stațiune. I-am vizitat casele, stațiunile, pădurile, lacurile, mormântul. A dus o viață sedentară, fără evenimente, cu suișuri puține și coborâșuri frecvente. Aproape autist, a avut eșecuri repetate în dragoste și probabil că nu a făcut niciodată dragoste, cel puțin în cadrul unei relații care să poată fi identificată. La 31 de ani a surzit total, iar viața lui socială se reducea la notițe în caiete de conversații. A trăit în mizerie, iar cei care-i călcau pragul erau jigniți de mirosurile urâte și podelele murdare. Cu toate astea, chiar dacă îi îndepărta pe oameni, Beethoven a avut acces la condiția umană mai profund decât oricare alt muzician dinaintea lui. Spre deosebire de el, Mozart și Haydn au creat doar pe placul publicului. Odată ce muzica lui a depășit puterea de înțelegere a muritorilor, a continuat doar (ca să-l parafrazez pe Churchill) să sape mai mult. Plonjând în adânc, Beethoven s-a realizat prin forțe proprii, cu o misiune pe care și-a făurit-o singur. Până la ultimele capodopere, nu mai era clar dacă știa spre ce se îndrepta.

Beethoven a fost inhibat de cea mai gravă afecțiune care i se putea întâmpla unui muzician, incapacitatea de a auzi. Numai acest fapt face ca triumful lui să fie irepetabil. Faptul că Beethoven a compus este un miracol. Faptul că a compus o muzică mai presus de oricare alta care a putut fi ascultată înaintea lui aproape că sfidează înțelegerea. Precum papa în pandemie, el a avut acces la Cel de Sus: totuși, Beethoven nu a frecventat niciodată biserica. Nu e clar în ce credea. Faptul că a continuat să compună fără să audă ce producea sau fără să poată fi în stare să-și regleze cu precizie detaliile acustice este un act de încăpățănare de neegalat în creație. Dar este și o sursă de inspirație pentru fiecare ființă umană dotată cu o scânteie creatoare să nu renunțe niciodată să facă artă, atât timp cât mai are aer în plămâni și pâine pe masă.

De ce Beethoven? Întrebarea m-a preocupat toată viața. Cum a putut să compună *Imperialul* în timp ce se ghemuia sub tunurile lui Napoleon? Ce l-a împins să încalce toate convențiile, adăugând voci la o simfonie și șapte mișcări la un cvartet de coarde? De ce este *Für Elise* cea mai de succes piesă interpretată la pian în China? Muzica lui mai are astăzi același înțeles ca odinioară, sau își schimbă forma în timp? Singura modalitate de a răspunde la aceste întrebări a fost să-l abordez pe Beethoven atât prin muzica pe care a compus-o, cât și prin modul în care aceasta a fost interpretată și reinterpretată în înregistrări de artiști atât de diferiți precum bărbosul Joseph Joachim sau Yuja Wang, pianista cu fustă scurtă. Fiecare generație și fiecare artist găsește un Beethoven diferit. Ca și în cazul lui Shakespeare și al Bibliei, interpretarea operei contează cel puțin la fel de mult ca opera.

Am început, parafrazând *Istoria lumii în 100 de obiecte* a lui Neil MacGregor, prin aranjarea operelor lui Beethoven în o sută de capitole. Nu avea sens să urmez ordinea din catalog a opusurilor de la 1 la 138, pentru că datarea nu este sigură și pentru că la Beethoven nu există o ordine fixă a creațiilor lor. O temă pentru o cantată regală, terminată la vârsta de 19 ani, s-ar putea transforma în cele din urmă în punctul culminant al operei sale *Fidelio*. Bătăile cele mai însemnate ale *Simfoniei a V-a* își au originea într-o schiță de tinerete pentru două pianе. Beethoven operează uneori în grupaje: șase sonate sau cvartete de coarde, apoi trece un deceniu până la următoarele. Se va bloca într-o suită de cântece irlandeze, când, de nicăieri, își va face apariția *Hammerklavier*. Funcționând într-o dezordine proprie, compozitorul îi lasă pe cronicarii lui liberi să-și facă propriile legături. În acest fel, cineva îi poate urmări mâna pe paginile manuscrisului, observând ezitățile,

întreruperile, ștersăturile, petele de mâncare, toate acestea făcând parte din procesul de creație.

După o lungă deliberare, am decis să examinez operele dintr-un punct median și să avansez spre exterior în ambele direcții – așa cum fac pianistii atunci când interpretează cele treizeci și două de sonate într-un ciclu pe parcursul unei săptămâni, niciodată în ordinea publicării, ci amestecând lucrări din perioade diferite pentru a le descoperi coerența și consistența. Fluxul conștiinței lui Beethoven nu pornește de la o partitură și trece la următoarea, ci se află mai degrabă în miezul mai multor idei care formează osatura corpusului său creativ.

Locul de întâlnire cu Beethoven este în muzică. Întrucât fiecare dintre noi se raportează la muzică într-un mod personal – fiecare e format de locul și timpul său, de cunoștințe și de ce a moștenit, de excentricități și de daruri –, orice abordare a lui Beethoven este, inevitabil, subiectivă și orice aplecare asupra unei opere va expune la fel de mult din persoana proprie ca din subiect. Pe parcursul elaborării acestei cărți m-am trezit că mă confruntam cu traume ale copilăriei uitate de mult, cu înțelegeri profunde ale relațiilor din perioada adultă și cu diverse trasee pe care Beethoven mi le-a configurat în viață. Revizuiind niște direcții de cercetare abandonate, am dat și peste identitatea șocantă a misterioasei *Für Elise*, printre alte mistere, și peste rădăcinile foarte diverse ale backgroundului său etnic. Beethoven există, în viață, pe pagină și în înregistrări, ca o subconștiință în toate viețile noastre, ca o așchie sub o unghie, ca o amintire îngropată care iese brusc la suprafață în momente nepotrivite. Căutarea și descoperirea lui Beethoven prin muzica lui, pe o perioadă de două sute cincizeci de ani, a fost până la urmă scopul acestei cărți.

Ca persoană, Beethoven este descris de majoritatea biografilor ca fiind turbulent, neîngrijit, agresiv cu subalternii,

nepoliticos cu prietenii, neplăcut în general. După doi ani petrecuți în compania lui, îl văd acum ca pe o ființă umană aproape ideală. Este rezistent în fața sorții și extraordinar de independent, și nu servește nici biserica, nici statul. Trece de la o compoziție la alta fără să știe cine va plăti pentru ea. Crede că în fiecare zi, în cele mai multe privințe, poate face lucrurile mai bine. Își tratează criticii și fanii cu același dispreț.

La fel ca Mozart, trăind printre toate straturile sociale de la Viena, refuză să plece genunchiul în fața oamenilor de la putere și inventează o formă modernă și recognoscibilă de sponsorizare a artelor: patronul care plătește pentru muzică în schimbul unei menționări (cine ar fi auzit vreodată de Waldstein fără sonata sa?). Atunci când bogații și puternicii zilei îi dau ordine, el nici nu-i aude. Are premiera celei de-a noua simfonii într-un weekend în care aceștia se află la casele lor de la țară, așa că se poate întâlni cu adevărații iubitori de muzică. Viziunea lui asupra lumii este limitată. Ignorant în științele exacte, neinteresat de filozofie, nu are încredere în medici, îi urăște pe avocați, îi disprețuiește pe proprietari și nu deține nicio proprietate. Vorbește germană, citește în latină, are câteva noțiuni de franceză și în rest nu-i mai trebuie nimic.

Obiceiurile lui sunt simple. Își cumpără creioane și penițe de cea mai bună calitate. Nu are palton și nici costum de haine. Și numai pantofi de mers la țară. Bea cafea la micul-dejun și vin seara. Urinează într-o oală, pe care o vârstă sub scaun, uitând s-o golească. Atunci când nu mai poate urina, moare – cu grație. Cu cât îi urmăresc mai mult mâna pe pagină, cu atât îi venerez mai mult omnisciența copleșitoare plecând de la o bază atât de banală. De unde i-o fi venit lui ideea că un simplu muzician poate schimba lumea?

Înainte de a scrie un singur cuvânt, lumea s-a terminat. Pe 9 ianuarie 2020, la câteva zile de la împlinirea a 250

de ani de la nașterea lui Beethoven, pianistul israelian Ammiel Bushakevitz a intrat în Marele Teatru din Wuhan, China, pentru a interpreta *Triplul concert* al lui Beethoven. Clădirea, o făcătură roșie cu auriu, semn al prosperității postmaoiste, și-a găzduit concertul cu biletele sold-out. Ammiel, care mai cântase acolo înainte, a simțit o oarecare neliniște în aer. „Circulau cu siguranță zvonuri despre un coronavirus, l-au menționat ghizii și traducătorii“, mi-a scris el într-un e-mail. Șapte zile mai târziu, Wuhan a intrat în lockdown. Niciunul dintre noi nu bănuia încă ce avea să se întâmple.

Aflat în luna de miere în acea săptămână în insulele Galápagos, un tânăr matematician a văzut broaște-țestoase care trăiau acolo încă de pe vremea expediției lui Charles Darwin, din 1835. „Peste tot erau indicatoare care îți spuneau să stai la doi metri de ele“, a spus profesorul Adam Kucharski. La Londra, un membru al guvernului l-a întrebat care este distanța optimă care trebuie păstrată între doi oameni în timpul unei pandemii. „Doi metri“, a spus Kucharski. Iată cum se fac regulile de fier!

În martie, a sosit în Occident COVID-19. Prima moarte a unui muzician despre care am citit, pe 12 martie, a fost cea a lui Luca Targetti, director de casting la Scala din Milano. Fiecare dimineață aducea alte și alte vești tragice. Dmitri Smirnov, un compozitor rus care trăia în Anglia, a ajuns brusc să nu mai poată să respire. O dirijoare braziliană, Naomi Munakata, s-a simțit deranjată de lipsa măștilor în timpul repetițiilor. A murit. Vincent Lioni, un violist, și-a părăsit colegii din orchestra Operei Metropolitan purtându-și singur durerea. Un critic muzical s-a stins din viață la Madrid, un dramaturg în Manhattan, un cvartet de coarde specializat în muzică de Beethoven și-a pierdut violoncelistul, un compozitor indian a murit pe treptele unui spital.

Cerul s-a golit treptat de avioane, străzile de mașini, iar eu am reflectat întins pe o terasă însorită, ascultând păsările. Cântau mai încet, fără să se mai ia la întrecere cu mașinile. De pe Abebooks am cumpărat o carte intitulată *Was Beethoven a Birdwatcher?* Trebuie să fi fost – cu o privilegiatoare interpretată de flaut în *Pastorala*, cu un cuc imitat de clarinet și cu un oboi care dă un fel de strigăt de prepeleliță. Într-o lună aprilie tulburător de caldă, rândunicile s-au întors din Africa, râzându-și de încrederea noastră. La prima relaxare a condițiilor de călătorie, am suit dealul spre gară, pregătit să încalc toate regulile pentru a simți mirosul mării. Beethoven, care a trăit toată viața departe de mare, m-a împiedicat să trec peste barieră.

Un nepot adolescent s-a mutat la mine. Nu știa nimic despre Beethoven. Supraveghindu-i temele de la școală, timpul petrecut în fața ecranelor, exercițiile fizice, somnul și alimentația, mi l-am imaginat pe Beethoven îngrijindu-și nepotul orfan, fără a avea cele mai elementare deprinderi de organizare. Beethoven s-a implicat în acest proces atât de mult încât a ajuns pe jumătate nebun, iar pe nepotul lui l-a dus la un pas de sinucidere. Nu a fost deloc un model de urmat în materie de exercitare a atribuțiilor părintești.

În crizele vieții, obișnuiam să mă întreb ce ar fi făcut Gustav Mahler în circumstanțe similare. În timpul pandemiei, nu am putut să mă conving să-l ascult pe Mahler, neștiind când aş putea să-i aud din nou muzica răsunând într-o sală de concert. În schimb, pe Beethoven am continuat să-l ascult. Avea concerte pentru toate mediile, pentru toate stările de spirit. Muzicienii aflați în dormitoarele proprii și-au interpretat Beethoven pe Zoom unul altuia și au postat produsul final pe YouTube. O femeie aflată în bucătăria casei proprii din centrul Angliei a dirijat prin Zoom interpreți amatori din toată țara în timp ce cântau cele nouă simfonii. Jumătate de milion de locuitori din

Philadelphia au ascultat *Simfonia a V-a*. Când au sosit vaccinurile, Beethoven a fost cântat în fața unor cozi kilometrice de oameni cu brațele dezgolate, în timp ce stăteau la rând pentru a reveni la normalitate.

Au existat și dezavantaje. În prima vară de pandemie, vocile mișcării Black Lives Matter au cerut ca anumite aspecte ale culturii occidentale să fie „anulate”. Criticul muzical principal al ziarului *New York Times* a sfătuit orchestrele să impună cote pentru compozitorii albi. Un articol de opinie din *Chicago Tribune* a susținut că Beethoven ar trebui „eliminat” timp de un an. Nimeni nu a cerut interzicerea lui Bach, Mozart, Verdi, Rodgers și Hammerstein sau a trupei Rolling Stones. Beethoven era exemplificarea unei forme de excelență și de aspirație care s-a ridicat deasupra retoricii stradale și care a protejat restul civilizației occidentale. În copilărie, peste tot se auzea cântecul Beatles-ilor *Roll Over Beethoven* („Șterge-o, Beethoven!”), care declara muzica clasică defunctă. În ciuda apelului lor, Beethoven rezistă. Și e indestructibil.

Există multe cărți care susțin că dacă petreci un an în compania lui Proust, Kafka, Shakespeare, Picasso sau Einstein vei deveni mai fericit, mai sănătos, mai sexy, mai puternic. Eu am o slăbiciune pentru astfel de cărți și o parte din mine spera că dacă era să trăiesc în compania lui Beethoven în timpul pandemiei aș fi putut căpăta înapoi clăia mea de păr negru, tensiunea arterială ar fi fost a unui olimpic și aș fi avut abilitatea de a scrie toată noaptea în trei limbi. Nu a fost așa, dar am învățat câteva lucruri.

Beethoven ne învață că afecțiunile trupului pot produce compensații de ordin spiritual. Un Beethoven cu auzul funcțional nu ar fi putut concepe cvartetele târzii, lucrări prin care trece dincolo de capacitatea de înțelegere a muzicienilor contemporani, dincolo de aici și acum. Fără să fie preocupat de aspectele practice, el atinge inefabilul.

Nefiind un om spiritual în sens religios sau moral, Beethoven a căutat evlavie în natură. Nu a fost interesat de progres și tehnologie, nu a călătorit niciodată cu trenul și nu a reparat vreodată vreo mașină. Nu era un spirit intelectual sau priceput să întrețină o conversație. Era pur și simplu muzician: compunea muzică.

Dar când Pământul se oprește pe axa lui, așa cum s-a întâmplat în pandemie, nu există niciun alt ghid mai înțelept, mai sănătos și mai sigur decât Beethoven care să ne conducă prin valea plângerii, ca să ieșim în siguranță pe partea cealaltă. În nopțile întunecate, când plângeam morții zilei și ne temeam de devastările de a doua zi, Beethoven, ca și Winston Churchill în 1940, părea că deține adevărul, încrederea și speranța. Churchill, bolborosindu-și vorbele înecate în băutură, mi-a trecut părinții prin cei șase ani de război. În cei doi ani de molimă, nu m-am îndoit nicio clipă că Beethoven ne va ajuta să trecem peste ea și că va mai fi acolo când cerul se va redeschide și vom zbura din nou peste lume pentru a-i îmbrățișa și săruta pe toți cei de care ne era atât de dor. Beethoven a fost, este și va fi viu. Muzica lui este un fir care leagă umanitatea noastră. De ce Beethoven? Pentru că avem nevoie de el acum, ca întotdeauna.

Norman Lebrecht
St John's Wood, Londra, iunie 2022